

nem az e mögött álló önzése. „*Ki nem adja oda az életét másért, / hanem zsongorgatja magának, / elveszti azt örök sorvadásként, / sarja nem támad*” – ismét a KUKORICA ISTENNŐ sorai ezek, az önzés és zsongorgatás negatív képe, szemben a MADÁRSIRATÓ magaatadó zsongorodásával. MADÁRSIRATÓ. Ahogy egy korábbi, MADÁRDAL című versében írja: „*Mi a madarak dala? / A lélek egysége önmagával.*”

A szonett szerkezete, már csak rövidege miatt is, könnyen áttekinthető; de itt a sira-tóének műfaji megkötöttségeihez való alkalmazkodás még áttetszőbbé teszi. A témamegjelölés (első sor), jellemzés (második-negyedik sor), az elhunyt életének-halálának földidézése (ötödik-tizenegyedik sor), maga a halál (tizenkettedik sor) ha csak jelzésszerűen is, de kontúrosan megvan a versben. A tizenkettedik sor visszacsatolása a madármetaforához lekerekíti a szonett három kvartettjét, hogy a zárlat sorpárja eleget tegyen a búcsúztatás követelményének: a halottat a Gondviselőre bizza. Madárszárny, angyalszárny – a jól előkészített átmenetbe beúszik, a jelenetet oly jellemzővé téve. Jánosz nőarchetipus-képe: „*gyerekes lányodal*”. Ebben a furcsa, nem is egyértelmű jelzős szerkezetben megragadható, ahogyan megszólal az a *hang*. A hang, amelynek megismeréséhez nem visz közelebb, ha az elemzés kimutatja, hogyan keveredik a kétféle, angol és olasz szonettforma Jánosz versében, sem az ötödik és az utolsó sor metrikai megugrásának analízise. Hiszen a MADÁRSIRATÓ legfőbb trükkje éppen az, hogy ez a rendkívül zárt, feszesre húzott szerkezet, amely ekképp önálló, önértelmező is, milyen szélesen nyílik az életmű egészére: versforma, verselés, tematika és motívumkincs, intonáció és hang hogyan épül a korábbi versek emlékezetes momentumaira. Jánosz legsajátabb képessége az, ahogyan artikulálni tudja a lélek mélyén gomolygó ösképet. Artikulálni: hangot adni nekik, mert ami ő maga, az csak rajtuk keresztül és általuk szólhat meg.

Ferencz Győző

NEMZEDÉKI ÖNVÉLELEM

Keresztury Tibor: *Féltérpezsben. Arcképek az újabb magyar irodalomból*
Magvető, JAK-füzetek 54., 1991. 308 oldal, 196 Ft

Bertha Bulcsu 1972-es és 73-as könyveiben (MEZTELEN A KIRÁLY, ÍRÓK MŰHELYÉBEN) emlékezetes novellákká faragta harminchárom interjúját, Domokos Máttyás A PÁLYATÁRS SZEMÉVEL (1982) című kötetében az élőbeszéd elevenségével és feszültségével idézte föl egyenrangú párbeszédét huszonzét íróval és költővel. Keresztury Tibor sem interjúkat készített, hanem – legalábbis gyakran – tanulmányokat szabadal át kérdésekké, és írásban kéri a választ. Nem sajnálja a kérdező és a válaszoló közötti drámai teret a „*csöndes meditáció és alapos végiggondolás*” terének kedvéért. Áldozatot hoz a komolyságért, amelyet rákényszerít alanyaira: egy irodalmi nemzedék mérvadó vélekedését akarja bemutatni önmagáról.

Tizennégy arckép 1988 és 1990 között. Eredetileg mindegyik az *Alföldben* jelent meg. Csengey Dénes, Csordás Gábor, Esterházy Péter, Géczy János, Krasznahorkai László, Kukorelly Endre, Markó Béla, Marno János, Márton László, Parti Nagy Lajos, Szilágyi Ákos, Sziveri János, Szócs Géza, Zalán Tibor. Ezt a névsort Keresztury Tibor (*1962) izlése és a kronológiai keret tartja össze: két kivétellel minden szereplő 1950 és '54 között született; a legidősebb, Marno 1949-ben, a legfiatalabb, Márton 1959-ben. Minden lista vitatható (nyilván a legsajnálatosabb az, hogy egyetlen nő sem szerepel a kötetben), de Keresztury izlése jó: mindenki érdekes, valamiképp mindenki fontos alakja a generációnak.

Fontosabb kérdés, hogy a nemzedéket tekinthetjük-e egységnek. Ha a fenti listára nézünk, még inkább a kötet ismeretében aligha hihetjük ezt. Amúgy is századunk első felének érdekes művelődéstörténeti s-bölcséleti sejtései, amelyek a nemzedékben vélték megtalálni a kultúrát formáló tevékeny elvet, az entelecheiát, kiigazításra szorulnak. Mert igaz ugyan, hogy egyazon időben nem egyidejű törekvések működnek együtt és harcolnak egymással, ám ennek csak egyik oka több nemzedék együttélése. Nemcsak történetük és személyiségük, hanem hagyományaik és

eszmék is jócskán elválasztják e kötet résztvevőit, de az idő, amely, mint tudjuk, gyakran sokáig lomhán csordogál, s aztán hirtelen rohanni, áradni, zubogni kezd, ezúttal két jól észlelhető kanyarulattal mégis indokol valamió laza összetartozást.

Az első 1968, amelyet zömükben gyermek- vagy kamaszfejjel éltek át. E sorok a kötet legtöbb szereplőjénél négy-nyolc évvel öregebb írójának mélabúsan tudomásul kell vennie, ha egy megtisztelő felsorolásban az „idősebbek” közt említetik, mert valóban, ez a történelmi tapasztalat inkább a nála ugyanennyivel öregebbekkel rokonítja. A későbbben születés ez esetben a „kapitalizmus” bukásával (1968, Párizs), és a „szocializmus” megjavításával (1968, Prága) kapcsolatos összes ideologikus várakozás elkerülhetőségét jelentette. (A kötet egyetlen alakját, akire – ideologikus beállítottsága s tán korárettsége miatt – hatottak ezek a problémák, Szilágyi Ákost mindig is a saját nemzedékemhez számítottam.)

A második a nyilatkozatok keletkezési kora. A kelet-európai átalakulás ideje ez (de még az elsietett, heves és általános, a kiábrándulnivalót gerjesztő értelmiségi kiábrándulás előtt), amikor mindenki érzi, hogy mérleget kell vonnia. A legérdekesebb összegezés „statisztikailag” éppen a harmincas éveik második felében járó emberektől várható, megvalósított tervekkel a hátuk mögött, eleven tervekkel a szemük előtt, jelentős változásra képesen, de önismeret korlátozta lehetőségekkel.

Nos, a kötet fölötté vonzó összképet mutat. Gazdag világnézeti és szakmai kérdésekben, élettörténeti és irodalomtörténeti adalékokban, áldásosan szegény viszont belső históriában, melynek forrása általában az önzonosság bizonytalansága és az összeméricskélés megalázó kínja.

Meglepően *okasak* – úgy értem, fogalmilag reflektáltak – az írók; ez, mondjuk Márton Lászlótól esszéisztikájá, Esterházy Pétertől publicisztikájá, Csordás Gábortól kiváló lapszerkesztői teljesítménye alapján várható volt, de nagyon sokat okultam az értekező próza nyelvén ritkábban vagy épp soha meg nem szólalóktól, például Krasznahorkaitól, Kukorellytől, Parti Nagytól. A legnehezebben, mint mindig, Marno eszmefuttatását kö-

vettem; érzem, hogy valamit mélyen gondol, érzékeny és nehéz egyénisége jelen van, ám tudom, hogy nem mindig értem őt. A legkönnyebben, legotthonosabban Szilágyi Ákos teorémái járhatók be számomra a hasonló iskolázottság miatt. Az ő briliáns okfejtéseinek (nemzedékről, egótlanitásról és egőről stb.) architekturális formája sajátos ellentmondásban van relativista tartalmával. Ha e formát komolyan veszem, akkor azt sugallja, amit Szilágyi tartalmilag el akar kerülni, valami készet és véglegeset, ha viszont szilárd épület helyett mindig ideiglenes, mindig lebontásra váró állványzatként fogadom el gondolati szerkezeteit, akkor néha a hevenyészettség gyanújába keverednek.

Sok a *szép* szöveg a kötetben. A szépség forrása különböző; hol magának egy elme működésének eredeti, frappáns és kecses voltából származik, mint Mártonnál (aki talán a legtöbb általános érdekű tartalmas eszmével szolgál), hol egy vonzó egyéniség megformált, súlyos vallomásának jelentőségéből, mint Parti Nagynál, hol a nyelv csodás hajlékonyságából, a fő mondanók mellett a metakommunikatív mellék- és félregondolatok egész garmadájának kifejezni tudásából, mint Esterházynál, hol pedig a nehézséggel, a szokatlan feladattal való birkózásból („*Le a modorra!*...” – Kukorelly), mint ez idézet szerzőjénél, vagy Krasznahorkainál és Marnónál.

Közös jellegzetessége a kötet szereplőinek, Szócs Géza kivételével, akinél erős az újrakezdés érzete és öntudata, a *tradíciók* fölértékelése. Holott ez nemcsak az ő művészetének ismeretében volna meglepő, hanem az Géczi, Marno, Szilágyi (mint költő) és Zalán esetében is, akiknek interjúit többek között a hagyományokhoz való viszony új látószöge teszi érdekessé.

Az *irodalmi élet* szempontjai – igen helyesen – nem befolyásolták Kereszturyt a válogatásban. Vannak persze, akiknek munkájára formális vagy informális intézmények (folyóiratok, irodalmi körök) komolyan hatottak (Csengey, Csordás, Markó, Sziveri, Zalán), míg mások e tekintetben – szándékosan vagy szándéktalanul – a periférián maradtak (Géczi, Krasznahorkai, Marno, Márton). Kukorelly számára, úgy látszik, jelentősebbek voltak az irodalmi élet gyakran maga teremtette fórumai, míg Parti számára művészleg

keveset jelentett az irodalmi munkahely és funkció. Szöcsöt pályája vetette ki a kolozsvári centrumból a peremre, Szilágyi helyzete pedig fölötté sajátos: (nem)-kritikusként, JAK-vezetőként, szerkesztőként folyamatosan az irodalmi élet különböző központjaiban tartózkodott, költőként pedig teljes tudatossággal keresi a perifériát. A kritikai figyelem is egyenlőtlenül irányult a kötet résztvevőire. Esterházy állt folyamatosan az érdeklődés keresztútjében, akit ez nagyon dicséretesen nem hangol jóindulatra („...a figyelem, ami engem ért, az nem folytonos, nem szolid, nem terjed ki mindenre. ...a kritika végezte a dolgát, s ez feltűnő”). Másfelől viszont Csordás Gábor szavai is megfontolásra érdemesek: „...nincs helyem itt felsorolni, ki mindenki nem írt az én kötetemről a hiteles kritikások közül. Ez elég pontos visszajelzés volt számomra. Sajnos, már akkor sem hittem az ilyenkor szokásos bárgyú mentségekben, hogy ti. a »kritika válságban van«, »nem tölti be a feladatot«, »klikkek irányítják« stb. Uram bocsá, szerintem ez a hülyék vigasza.” Tegyük hozzá: Keresztury válogatása is kritikus gesztus, alkalmanként jóvátétel. Megemlítem még, hogy a régi *Mozgó Világ* szégyenletes esetére majd mindenki utal: úgy látszik, egy irodalmi nemzedék nem felejthető sokkja volt az.

A *politikai kérdés* nem fő tárgya a kötetnek, de elkerülhetetlenül beszélnek és hallgatnak róla a szereplők. A két dátum, amellyel jellemeztem a nemzedéket: 1968 után és 1988–90-ben, maga is politikatörténeti. Három politikus író szerepel a könyvben, Csengey Dénes, Szöcs Géza és Markó Béla. Még ha eltekintünk is attól a különbségtől, amitől persze nem lehet eltekinteni, hogy a kötet tizenegy írójának magyarországiak a tapasztalatai, háromnak pedig, Markónak, Sziverinek és Szöcsnek nem, akkor is rendkívüli marad a különbözőség. Csengey szereptudata ebben az ironikus, distanciált hangú kötetben különösen erősen hangzik. Még hozzá az ő szerepfogásában hagyományos módon összeolvad az író és a politikus feladata. Igaz, a beszélgetés utolsó mondatában ő is megkülönbözteti a kettőt, mondván, hogy „ha majd készen lesz a küzdőtér és az irodalmi élet, akkor az írószalammal fogok elhelyezkedni”, s ezeket a szavakat megrendítő olvasni egy harmincöt éves embertől, aki már nem mehet vissza sehová. De még itt is inkább a cincinnatusi

klasszikus modell munkál, mint a modern tapasztalat. Sajátságos az író politikai jogává és kötelességévé stilizálja a készletet, hogy elszóltassék az írószalattal mellől, ha veszélyben a köztársaság.

Szöcs Gézánál viszont külön pályán fut az írói és politikusi tevékenység, melynek perzonáluniója ő. Olyannyira evidencia számára, hogy a politikai cselekvést és a költői munkát nem lehet közvetlenül megfeleltetni egymásnak, hogy erre a problémára nincs is szava az interjúban. Ha egy tébolyult zsarnokságban elveszik az embertől a nyelvét, akkor más feladat a műhelyben újra kitalálni egy költői nyelvet, és más a politikai küzdőtéren fellázadni a zsarnokság ellen, noha mindkét cselekvés oka azonos, s a kettő hathat is egymásra. Mindenesetre a két állítás, hogy Szöcs jelentékeny költő, s a romániai ellenállás kevés számú hőseinek egyike, nem következik egymásból, nem erősíti egymást, nem lehet semmilyen általánosító következtetést levonni belőle. A másik finom erdélyi költő, Markó nem látta követhetőnek vagy követendőnek ezt a magatartást, és politikai szerepet a romániai forradalom után vállalt.

Politika és költészet kettéválasztását a legenergikusabban Kukorelly Endre képviseli; már-már túlzó az az izgatottság (noha igaza van), amellyel fellép azon követelmény ellen, hogy „az író a nép helyett, a nép nevében lenne köteles beszélni, nem pedig a maga nevében, úgy, ahogy akar”, hiszen komoly művészi irányzat ezt a képviselői ars poeticát már régóta nem hangoztatja. S ha a szétválasztásnál többet, radikális és kölcsönös kizárást sugall álláspontja („az irodalom... maximálisan más”), akkor elvétí a jogos általánosítást, hiszen tekintve, hogy minden életanyagból lehet irodalom, sem politikai tapasztalatunk világa nem rekeszhető ki belőle, sem pedig a politikus életanyaga. Nem költőként, hanem állampolgárként való politikai aktivizálódásáról ő is beszámol.

Márton László kultúra és politika viszonyáról szólva azt mondja, hogy „apolitikusságom egészen a közelmúltig az úgynevezett »politikai élet« szándékos ignorálását jelentette; ez a viselkedés abban a pillanatban tarthatatlanná vált, mihelyt komolyan fölmerült annak lehetősége, hogy megszűnik a monolit pártállam”. Ez az állampolgári döntés nála sincs közvetlen összefüggés-

ben írói munkájával. Sőt ő a próza (lényeginek tekintett művei) s élete között is olyan szigorú különbséget von, mely a befogadónál természetes volna, a művek alkotójánál viszont fura.

A legmegrendítőbbet e kérdéskörben Parti Nagy Lajostól olvastam. *„Diktatúrában az írói és az állampolgári magatartás élesen vagy tompán, de kétféleképpen. Az írói autonómia védelmében az állampolgáriból adok fel többet vagy kevesebbet... Olyan dilemma az, ami legföljebb a szabadság birodalmában oldható fel, de egy hallgató társadalomban, mely az irodalomtól ugyanakkor direkt odamondást, nem olvasatokat, hanem lovasattakat vár, feloldhatatlan. En annyira próbáltam és tudtam ugyanaz lenni, amennyire ez egzisztenciálisan lehetséges volt. Azaz, ha néha is, ha épphogy is, ha érhetően és másokhoz hasonlóan is, de állampolgárként gyáván viselkedtem. Es felelős vagyok, mert – hiába a belső elfordulás – elfogadtam egy rosszul, kevésbé, de egy darabig mégis élhető társadalmi létet, miközben a nevemben, fölöttem, de – ne hazudjunk! – nem tőlem függetlenül, hisz a tudtommal tönkrement a hazám. S az, hogy íróként nem kellett volna mást és máshogy tennem, mint amit és ahogy tettem, az éppannyira ellentmondás, mint amennyire az egész dilemma feloldhatatlan. Nem azt mondtam el a verseimben, amit szabadott, hanem amit belülről, hitelesen el tudtam mondani. Es nem praktikus vagy egzisztenciális megfontolásból »választottam« a formálást e fedett, a »hatalom« számára fogható, de meg nem fogható módját, viszont nem tudom és tényleg nem tudom, hogy nem ezért választódott-e ki belőlem és általam épp ez a modus. Vagy nem merem tudni? Hisz nem ezért, de ezért is, ily módon terméke is vagyok annak – vivendi? –, aminek lassan hátat fordítottam. Nem voltam és nem vagyok »politikus« költő. Ki tudtam mondani az »első nyilvánosságban«, amit íróként ki kellett mondanom, írói autonómiám védelmében nem kényszerültem rá, így nem »mentem le szamizdatba«. Nem gyávaságból, mégis, be kell látnom most, gyávaság volt, állampolgári gyávaság. Le kellett volna mennem, épp azért, mert remélem – s ez nagyon fontos –, »ott« sem mondtam volna mást és máshogy. De meg kellett volna tennem, civilizációs, szolidaritásból, írói-állampolgári gesztusként. És ezt akkor is tudtam.»* Távollégyen, hogy a mondottakat követendő példaként, az igazságként idéztem légyen. Csak egy ember és költő igazságaként, amelyet fontos volt leírni és meghallani.

Radnóti Sándor

HAZA CSAK OTT VAN...?

*Krausz Tivadar: Hazakutatás avagy „krausz elvtárs mi van a fiókban” (1980–1990)
Széphalom Könyvműhely, 1991. 84 oldal, 65 Ft*

Krausz Tivadar verseskötete első közelítésben nem annyira műként, mint inkább irodalomszociológiai dokumentumként olvasható. A közelmúlt, a 80-as évek politikai-ideológiai túrérszárait segít kirajzolni, a publikálhatóság feltételeinek megértéséhez kínál adalékokat: ami *akkor* nem jelenhetett meg, most, íme, kézbe vehető. Csak éppen azt nem tudhatjuk, hogy ama bizonyos fiók mélyére nyúlás olyan szövegeket hozott-e a felszínre, amelyeket szerkesztői visszautasítások, tilalmak ítéltek – ideiglenesen – feledésre, vagy eleve önmagának írta őket a költő, a megjelentetés teljes reménytelensége tudatában. Magyarán: Krausz kötete a nem intézményes, különböző egyéni óvatosságokból, gyávaságokból összeálló cenzúráról vagy a szerzői öncenzúráról tanúskodik-e? A kérdés végül is nem igényel választ. Ennek az „ami kimaradt” elve alapján összeálló versgyűjteménynek a legfontosabb szubjektív oka nyilván egyszerűen az öndokumentálás, mint a mostanában megjelent Eörsi István-, Molnár Miklós- vagy éppen Buda Ferenc-köteteknek. Politikai pikantériája persze nem annyira érdekes; arról azonban feltétlenül árulkodik – ahogyan ez ilyen szituációban lenni szokott –, hogy a szerző mitől volt hajlandó eltekinteni az írói jelenlét, a legális publikálás kedvéért. Természetesen ez a megállapítás nem akar erkölcsi megbélyegzés lenni, de persze felmentés sem: a kötetnek helyt kell állnia önmagáért. Be kell bizonyítania, hogy az 1980 és 1990 között keletkezett egyéb Krausz-művek közül kiszakítva, tematikus egységként képes funkcionálni.

Hiszen Krausz a kötet hátsó borítólapján *„társadalmi töltetű szövegeim, avagy hazafias költeményeim”* címszó alá sorolja ezeket a verseket, gyakorlatilag lemondva korábbi kompozíciós technikájáról, a szakralitás és a misztika imitációjáról. Első kötetének, a SZOVETSÉGEK-nek (Madách, Bratislava, 1987) ciklusai nyílt bibliai utalások voltak (ÉSATÖBBI; ÓSZOVETSÉG; ÚJSZOVETSÉG, MÉG EGY SZOVETSÉG), következő gyűjteménye pedig nemcsak megismételte ezt a szerkezetet, hanem az első kö-